

Toelichting bij Instrument Risicotaxatie Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Karin Eijgenraam
Cora Bartelink
Saskia Daru (Movisie)
Klaas Kooijman
Willemijn van Gastel

Nederlands Jeugdinstituut
Utrecht
Oktober 2014

Waarom dit instrument?

In opdracht van de ministers voor Jeugd en Gezin en van Justitie deed de commissie-Samson onderzoek naar seksueel misbruik van jeugdigen in residentiële instellingen en pleegzorg (Commissie-Samson, 2012). De commissie concludeerde dat jeugdigen in residentiële instellingen twee keer zo vaak het slachtoffer zijn van seksueel misbruik dan thuiswonende jeugdigen. Een van de aanbevelingen heeft betrekking op het doen van een grondige risico-inventarisatie bij de plaatsing van een jeugdige op grond van beschikbare informatie over de voorgeschiedenis en problematiek van de jeugdige, zodat de jeugdige in een passende omgeving geplaatst kan worden. Om de aanbevelingen van de commissie-Samson om te kunnen zetten in maatregelen, stelde Jeugdzorg Nederland een onafhankelijke commissie in: de Commissie Voorkomen Seksueel Misbruik in de Jeugdzorg, onder voorzitterschap van André Rouvoet (Commissie-Rouvoet, 2013). Deze commissie concludeerde dat er nog geen instrument beschikbaar was dat geschikt is voor het beoordelen van mogelijke risico's op seksueel misbruik of seksueel grensoverschrijdend gedrag. Jeugdzorg Nederland gaf daarop het Nederlands Jeugdinstituut de opdracht een dergelijk instrument te ontwikkelen. Voor meer informatie over de ontwikkeling en eerste toetsing van dit instrument, zie het rapport dat het Nederlands Jeugdinstituut daarover heeft opgesteld (Bartelink, Eijgenraam, Kooijman, Daru & van Gastel, 2014).

Deze toelichting bevat noodzakelijke informatie over het instrument zelf, het onderwerp seksueel grensoverschrijdend gedrag, gehanteerde begrippen en de antwoordcategorieën. Lees dit daarom zorgvuldig door voordat u voor de eerste keer het instrument gaat gebruiken.

Voor instellingen die met dit instrument willen werken is van belang dat zij ook op andere manieren werken aan het verlagen van risico's op seksueel grensoverschrijdend gedrag tegen en door jeugdigen, door de onderwerpen seksualiteit, seksueel gedrag en seksueel grensoverschrijdend gedrag aan de orde te stellen onder personeel, jeugdigen en met ouders. Hiervoor bieden de aanbevelingen van de Commissie Samson, de acties uit het kwaliteitskader van de Commissie Voorkomen Seksueel Misbruik in de jeugdzorg (Commissie Rouvoet) en het Toetsingskader Voorkomen seksueel grensoverschrijdend gedrag van de Inspectie Jeugdzorg de nodige handvatten. Het Vlaggensysteem wordt binnen de jeugdzorg breed ingezet om het omgaan met en het beoordelen van seksueel gedrag van jongeren te verbeteren.

Tegelijk met de ontwikkeling van dit instrument is er een aparte vragenlijst ontwikkeld die gebruikt kan worden om de instelling voor jeugdzorg waar de jeugdige mogelijk geplaatst gaat worden, te screenen op aanwezige risico's met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag (Risicotaxatie SGOG-INSTELLING, deze is op te vragen bij het Nederlands Jeugdinstituut).

Wat is het?

Dit instrument is een hulpmiddel om het risico in te schatten van seksueel grensoverschrijdend gedrag door en ten opzichte van jeugdigen die zijn of worden geplaatst in een pleeggezin of residentiële instelling. Het instrument is ook te gebruiken indien de jeugdige nog thuis woont en bijvoorbeeld onder toezicht staat en ambulante zorg ontvangt.

Het gaat om zowel het risico dat een jeugdige slachtoffer wordt van seksueel grensoverschrijdend gedrag (gepleegd door een opvoeder, groepsgenoot of iemand buiten de instelling) als het risico dat een jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag gaat vertonen ten opzichte van andere jeugdigen (bijvoorbeeld groepsgenoten) of volwassenen.

Net als de LIRIK (Licht Instrument Risicotaxatie Kindveiligheid; Berge, Eijgenraam & Bartelink, 2014) is dit een instrument dat bedoeld is om te helpen een beoordeling expliciet te maken op basis van uit

onderzoek en de praktijk bekende aandachtspunten en risico- en beschermende factoren. Het helpt om duidelijk te maken wat de professional (nog niet) weet en helpt zo het oordeel van die professional te onderbouwen.

Omdat de LIRIK inmiddels in de jeugdzorg standaard wordt gebruikt voor het inschatten van veiligheid van de jeugdige, is op verzoek van brancheorganisatie Jeugdzorg Nederland dit instrument ontwikkeld in aansluiting op de methode van de LIRIK, maar kan het instrument wel zelfstandig gebruikt worden door instellingen die niet met de LIRIK of met andere instrumenten werken.

Wat is het niet?

Dit instrument is niet bedoeld om informatie te verzamelen of als leidraad te dienen bij een gesprek met de jeugdige. Het instrument levert geen objectieve risicoscore.

Waarover gaat het?

In dit instrument gaat het over seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder seksueel misbruik. De eerstgenoemde term is 'breder' dan de laatstgenoemde. Het instrument sluit aan op de definities van het Vlaggensysteem. Hieronder worden enkele begrippen omschreven (Movisie).

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk, waarbij in seksueel contact aan een of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan:

1. wederzijdse toestemming;
2. vrijwilligheid;
3. gelijkwaardigheid;
4. passend bij leeftijd of ontwikkeling;
5. passend bij de situatie en/of cultuur;
6. zelfrespect.

We spreken over seksueel misbruik in iedere situatie waarin iemand binnen een afhankelijkheidsrelatie onder dwang ertoe wordt gebracht seksuele handelingen te ondergaan of te verrichten. In die situaties wordt dus niet voldaan aan de criteria wederzijdse toestemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid zijn in dat geval niet aanwezig.

Wet- en regelgeving

In het strafrecht is het verboden om seks te hebben met iemand beneden de leeftijd van twaalf jaar. Tussen de leeftijd van twaalf en zestien hangt het van de situatie af, bijvoorbeeld het leeftijdsverschil tussen de betrokken jeugdige en degene met wie hij/zij seks heeft. Vanaf zestien is (uiteraard vrijwillige) seks toegestaan.

Het Nederlandse wetboek van strafrecht spreekt niet van 'seksueel misbruik' maar van 'aanranding van de eerbaarheid', 'verkrachting' (of 'seksueel binnendringen van het lichaam') en 'ontucht'¹. In de 'Kwaliteitswet zorginstellingen' wordt in artikel 4a seksueel misbruik wel gedefinieerd: onder seksueel misbruik wordt verstaan grensoverschrijdend seksueel gedrag waarbij sprake is van lichamelijk, geestelijk of relationeel overwicht.

In 2010 zijn drie handelingen toegevoegd aan het Wetboek van Strafrecht (dossier Seksueel kindermisbruik, Movisie):

- grooming (het door een volwassene op internetsites actief benaderen en verleiden van minderjarigen met als doel het plegen van seksueel misbruik);

¹ Titel XIV. Misdrijven tegen de zeden: artikelen 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248 a t/m f, 249 en 250.

- een kind opzettelijk laten kijken naar seksueel misbruik of seksuele handelingen voor seksuele doeleinden;
- het toegang verschaffen tot kinderporno.

Over wie?

Met 'jeugdigen' wordt in dit instrument bedoeld: jeugdigen die geplaatst zijn of gaan worden in verschillende sectoren van de jeugdzorg (pleegzorg, residentieel, LVB-sector, jeugdgevangenis). Het instrument is ook te gebruiken indien de jeugdige nog thuis woont en bijvoorbeeld onder toezicht staat en ambulante zorg ontvangt. Gedrag moet uiteraard worden beoordeeld met inachtneming van de ontwikkelleeftijd van de jeugdige. Vanuit het Vlaggensysteem leren hulpverleners om gedrag op verschillende criteria te beoordelen, waaronder of het gedrag past bij de leeftijd. Hiervoor gebruiken zij de 'normatieve lijst'.

Door wie?

Dit instrument wordt gebruikt door minimaal HBO-opgeleide werkers in verschillende sectoren van de jeugdzorg (ambulant, pleegzorg, residentieel, LVB-sector, jeugdgevangenis). De gebruiker heeft basiskennis over signalen van, risicofactoren en beschermende factoren voor seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Voor oordeelsvorming over het risico voor seksueel grensoverschrijdend gedrag, net als over andere risico's, is het wenselijk om meerdere perspectieven mee te nemen. De perspectieven van collega's zijn hierin belangrijk, maar uiteraard ook die van de jongere en zijn/haar ouders/verzorgers. Bij het nemen van besluiten kan deze ingevulde lijst helpen.

Op welk moment?

Het instrument kan worden afgenomen op elk moment dat er een vermoeden bestaat/ontstaat op het risico van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Indien er een beslissing over een plaatsing van de jeugdige in een pleeggezin of residentiële voorziening moet worden genomen, wordt het instrument in ieder geval gebruikt voorafgaand aan die plaatsing.

Bij twijfel: wacht met plaatsen. Ga eerst de juiste informatie verzamelen zodat u het risico kunt taxeren. Hoe meer informatie er over de jeugdige is, hoe makkelijker en sneller het instrument ingevuld kan worden. Als er nog veel informatie ontbreekt, wordt het lastig om het instrument goed in te vullen. Het geeft dan vooral zicht op de informatie die nog nodig is om een oordeel te kunnen vormen over het risico van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Besluiten om de jeugdige dan toch maar te plaatsen en op een later moment het instrument te gebruiken (bijv. na 6 weken, als doorgaans de diagnostische fase is afgerond), is niet aan te raden. De jeugdige loopt dan de eerste periode van de plaatsing een onnodig risico: het risico slachtoffer of pleger te worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Bovendien geldt dat risico ook voor jeugdigen die al geplaatst zijn. Uit het onderzoek van de commissie Samson (2012) is gebleken dat jeugdigen in residentiële instellingen een veel groter risico lopen om seksueel misbruikt te worden, dan jeugdigen die thuis wonen.² Het is daarom van belang zo snel en goed mogelijk te taxeren of er een risico op seksueel grensoverschrijdend gedrag is. Dus bij voorkeur niet pas als een jeugdige al geplaatst is, maar juist daarvoor.

De uitkomst van het instrument is een momentopname. Als uit de taxatie blijkt dat er een laag risico op seksueel grensoverschrijdend gedrag is, wil dat niet zeggen dat dat risico laag blijft. Het is daarom

² Commissie-Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Boom.

aan te raden de taxatie zo nu en dan te herhalen: op vooraf afgesproken momenten (bijv. tussenevaluaties) én op elk moment dat er een vermoeden ontstaat dat het risico is toegenomen.

Hoe wordt het gebruikt?

Bij het inschatten van het risico op seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn twee vragen van groot belang³:

1. Is er op dit moment sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag? → beoordeling huidige situatie
2. Welke risico's loopt de jeugdige in de toekomst om seksueel grensoverschrijdend gedrag mee te maken of te vertonen? → risicotaxatie

Het onderscheid tussen deze twee delen is belangrijk. Bij het onderkennen van (een vermoeden van) seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt een beeld opgebouwd van de huidige situatie van de jeugdige. Het gaat om de vraag "Wat is er op dit moment aan de hand?". Zijn er bewijzen of signalen die wijzen op seksueel grensoverschrijdend gedrag? De huidige situatie is een belangrijke voorspeller voor toekomstige risico's.

Risicotaxatie is het inschatten van de risico's voor de jeugdige in de toekomst. Daarbij staat de vraag centraal "Wat kan er gaan gebeuren?". Zijn er risico's voor seksueel grensoverschrijdend gedrag of herhaling daarvan? Risicotaxatie is gebaseerd op informatie uit het heden: op grond van kenmerken van de huidige situatie probeert u toekomstig seksueel grensoverschrijdend gedrag zo goed mogelijk in te schatten. Een goede risicotaxatie is dus alleen mogelijk als de huidige situatie goed in beeld is gebracht.

Het instrument bestaat uit drie onderdelen. Bij de eerste twee delen wordt de huidige situatie in kaart gebracht en een risicotaxatie gedaan. Bij het derde onderdeel worden handreikingen gegeven voor het afwegen van welke hulp nodig is. De opbouw is als volgt:

1. Seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaken
 - A. Indicatoren dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag, waaronder misbruik heeft meegemaakt (voorgeschiedenis en huidige situatie)
 - B. Risico dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag zal meemaken (de eigenlijke risicotaxatie, gebaseerd op o.a. de informatie in deel 1A)
2. Seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen
 - A. Indicatoren dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag vertoont/vertoond heeft (voorgeschiedenis en huidige situatie)
 - B. Risico dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag zal gaan vertonen (de eigenlijke risicotaxatie, gebaseerd op o.a. de informatie in deel 2A)
3. Beslissen over hulp.

Het is belangrijk deel 1 én 2 beide door te werken. We zijn geneigd om jeugdigen óf als 'pleger' óf als 'slachtoffer' te zien. Dat is niet terecht. Jeugdigen kunnen ook beide zijn. Hierbij is ook van belang op te merken dat zowel jongens als meisjes slachtoffer of pleger van seksueel grensoverschrijdend gedrag kunnen zijn (zie ook het onderdeel Risicotaxatie (p. 8)).

³ Ook bij de LIRIK is dit onderscheid van belang. Dit gedeelte van de tekst is gebaseerd op de handleiding van de LIRIK.

Sommige antwoordmogelijkheden zijn door middel van een kleur gemerkt als positief (groen) of negatief (rood), om aan te geven dat de antwoorden daarop van extra gewicht zijn voor de beoordeling.

B. RISICO DAT DE JEUGDIGE SEKSUEEL GRENDOERSCHRIJDEND GEDRAG ZAL MEEMAKEN			
1. BESTE VOORSPELLER: Eerder meegemaakt seksueel grensoverschrijdend gedrag (zie deel 1A)			
• De jeugdige heeft eerder seksueel grensoverschrijdend gedrag meegemaakt <small>≠ Neem over van 1A-1</small>	☐ Ja	☐ Nee	☐ Weet niet*
• Er zijn signalen dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft meegemaakt <small>≠ Neem over van 1A-2</small>	☐ Ja	☐ Nee	☐ Weet niet*
2. Risicofactoren die de kans op het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag vergroten			
• Meisje	☐ Ja	☐ Nee	
• Voorgeschiedenis (ernstige/chronische) mishandeling/verwaarlozing	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Vroegkindelijke chronische traumatisering	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Verstandelijke beperking	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Lichamelijke beperking of chronische ziekte	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Internaliserend probleemgedrag	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Externaliserend probleemgedrag	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Geringe weerbaarheid/asserteriviteit	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
• Overafhankelijkheid van aandacht	☐ Ja	☐ Nee	☐ Onbekend
Zijn er risicofactoren die de kans op vergroten dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag zal meemaken?	☐ Ja	☐ Nee	☐ Weet niet*

Huidige situatie inschatten (1A en 2A)

Zowel deel 1. *Seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaken* als deel 2. *Seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen* start met één of een aantal vragen naar concrete aanwijzingen dat er seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft plaatsgevonden (1A-1 en 2A-1).

Bij vraag 1A-1 kan het dan gaan om meegemaakt seksueel grensoverschrijdend gedrag waarover de jeugdige heeft verteld, of dat door de ouders of een professional is geconstateerd. Het is hier niet per se nodig dat het seksueel grensoverschrijdend gedrag is gemeld bij of bevestigd c.q. aangetoond door een instantie (bijvoorbeeld AMHK of politie).

Bij vraag 2A-1 kan het gaan om (eventueel ingetrokken) aanklachten, arrestaties of veroordelingen, observatie van professionals van seksueel grensoverschrijdend gedrag of informatie daarover van ouders of jeugdige zelf. De antwoordmogelijkheden zijn 'ja', 'nee' of 'weet niet'. Breng de antwoorden van 1A-1 en 2A-1 over naar de risicotaxatie: 1B-1 en 2B-1.

Zowel bij *Seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaken* als bij *Seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen* komt een lijst signalen aan bod (1A-2 en 2A-2), waarbij aangegeven moet worden met 'ja', 'nee' of 'onbekend' of dit al dan niet aanwezig is. Kies alleen voor antwoord 'ja' wanneer er duidelijke aanwijzingen zijn dat het signaal bij de jeugdige aanwezig is. Kies alleen voor antwoord 'nee' als u zeker weet dat het signaal niet aanwezig is. Kies ook voor 'nee' als duidelijk is dat een signaal 'niet van toepassing' is, bijvoorbeeld bij het scoren van de vraag over vaginale infecties indien de beoordeelde situatie gaat over een jongen. Is er te weinig informatie beschikbaar om een oordeel te vormen, kies dan het antwoord 'onbekend'.

Merkt u dat u erg vaak het antwoord 'onbekend' moet kiezen, dan betekent dit dat u te weinig informatie heeft om een goed oordeel te kunnen vormen. Een enkele keer het antwoord 'onbekend' is niet bezwaarlijk, u hoeft niet per se altijd op alle vragen door te vragen om met een 'ja' of 'nee' te kunnen antwoorden (bijv. bij een 3-jarige is het minder noodzakelijk precies te weten of er sprake is van het signaal "Beschikt ineens over meer geld/spullen" dan bij een 16-jarige). Maar moet u te vaak voor 'onbekend' kiezen, dan bouwt u te weinig informatie op om een oordeel te kunnen vormen bij de risicotaxatie. Probeer in die gevallen meer informatie te verzamelen en/of overleg met een collega/gedragswetenschapper.

Bij *Jeugdige vertoont signalen van meegemaakt seksueel grensoverschrijdend gedrag* (1A-2) is een gelimiteerde hoeveelheid signalen opgenomen. Voor een uitgebreider overzicht van signalen en signalenlijstenlijsten betreffende seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik bij jeugdigen zie www.seksueelgeweld.info/signaleren/professionals.

Praten met jeugdige zelf

Bij de analyse van seksueel gedrag en risico's en bij de verkenning van de gewenste situatie en mogelijke oplossingsrichtingen is het uiteraard van belang ook met de jeugdige zelf in gesprek te gaan. Hierbij kan het Vlaggensysteem⁴ worden ingezet. Dit betreft een pedagogische interventie, onder meer bedoeld om seksueel gedrag bespreekbaar te maken bij jeugdigen en te beoordelen. Het Vlaggensysteem hanteert daartoe verschillende kleuren 'vlaggen':

- Groene vlag = gezond seksueel gedrag en experimenteergedrag;
- Gele vlag = licht grensoverschrijdend gedrag;
- Rode vlag = ernstig grensoverschrijdend gedrag;
- Zwarte vlag = zwaar seksueel grensoverschrijdend gedrag.

In de literatuur vinden we veel onderbouwing voor het feit dat eerder meegemaakt seksueel misbruik een belangrijk risico oplevert voor de toekomst. Het gaat dan om meegemaakt ernstig en zwaar seksueel grensoverschrijdend gedrag: de rode of zwarte vlag. Er is geen onderbouwing voor extra risico bij meegemaakt licht grensoverschrijdend gedrag: de gele vlag (o.a. experimenteergedrag).

Toelichting op specifieke signalen

- De vraag "Bang zijn voor vriend en wat hij kan doen" (1A-2, *Jeugdige vertoont signalen van meegemaakt seksueel grensoverschrijdend gedrag*, onderdeel Gedrag) gaat het bij 'wat hij kan doen' om acties die de vriend kan uitvoeren ten nadele van de jeugdige zelf, maar ook tegen bijvoorbeeld familie, vrienden, huisdieren of bezittingen van de jeugdige.
- Bij de vraag "Observatie van professionals van seksueel grensoverschrijdend gedrag of informatie daarover van ouders of jeugdige zelf" (2A-1, *Seksueel grensoverschrijdend gedrag in het verleden*) gaat het alleen om feitelijke informatie of een collega eerdere observaties hiervan heeft gedaan dan wel de ouders of jeugdige zelf hierover uitspraken hebben gedaan. Het gaat hier dus niet om eigen observaties van de jeugdzorgwerker.
- Voorbeelden van 'verkrachtingsmythes' (2A-2, *Signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag*, onderdeel Denkbeelden):
 - Verkrachting is seks;
 - Verkrachting gebeurt alleen op openbare plaatsen door vreemde mannen/louche types;
 - Alleen knappe, jonge meisjes worden verkracht;
 - Mannen en prostituees kunnen niet verkracht worden;
 - Binnen het huwelijk of een relatie is verkrachting onmogelijk;
 - Het slachtoffer 'vroeg erom' (was aan het flirten, droeg strakke kleren);
 - Het slachtoffer was onder invloed van alcohol of drugs en zei niet "nee", dus is het geen verkrachting;
 - Als er geen geweld aan te pas komt of als de vrouw zich niet verweert, is het geen verkrachting.
 - Verkrachting komt zelden voor;
 - Er worden heel veel valse aangiftes gedaan van verkrachting;
 - Verkrachting heeft geen blijvende gevolgen.
- Veel signalen zijn normgebonden en multi-interpretabel. Zoals bijvoorbeeld in vragenlijst deel 1A-2 *Jeugdige vertoont signalen van meegemaakt seksueel grensoverschrijdend gedrag*, onderdeel Seksueel gedrag: 'overdreven seksuele nieuwsgierigheid', 'ongewone kennis van seksualiteit', 'seksueel gedrag dat niet bij de leeftijd en/of ontwikkeling past', 'provocerend

⁴ Het Vlaggensysteem is ontwikkeld door Sensoa (een Vlaams expertisecentrum op het gebied van seksuele gezondheid) en beschreven in de Databank effectieve sociale interventies van MOVISIE (Repetur & Doornink, 2011). Zie ook http://www.seksueelgeweld.info/signaleren/leren_signaleren/het_vlaggensysteem en het handboek van Frans en Franck (2014).

seksueel gedrag', 'excessief masturberen', 'veel wisselende seksuele contacten met leeftijdgenoten' en (in vragenlijst deel 1B en 2B, bij Beschermende factoren) 'positieve leeftijdsadequate seksuele ervaringen'. Dit is inherent aan het onderwerp: het onderwerp seksueel grensoverschrijdend gedrag is normgebonden en multi-interpretabel. Om dit onderwerp onder professionals in de jeugdzorg duidelijker en beter bespreekbaar te maken kan de methode van het Vlaggensysteem en de daarbij behorende 'normatieve lijst' van seksueel gedrag behulpzaam zijn.

De lijsten met signalen (1A en 2A) eindigen met een samenvattende vraag. Bij *Seksueel grensoverschrijdend gedrag meemaken*: "Heeft u de indruk, op grond van de gescoorde signalen hierboven, dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag heeft meegemaakt?". En bij *Seksueel grensoverschrijdend gedrag vertonen*: "Heeft u de indruk, op grond van de gescoorde signalen hierboven, dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag vertoont/heeft vertoond?". Hier kunt u antwoorden met 'ja', 'nee' of 'weet niet'.

'Ja' houdt in: "Er is sprake van zodanig ernstige of veel signalen dat mijn indruk is dat de kans groot is dat jegens de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag plaatsvindt of heeft plaatsgevonden c.q. dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend vertoont of heeft vertoond."

'Nee' houdt in: "Er is sprake van zodanig minder ernstige of een klein aantal signalen dat mijn indruk is dat er geen of zeer geringe aanwijzingen bestaan dat jegens de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag plaatsvindt of heeft plaatsgevonden c.q. dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend vertoont of heeft vertoond."

'Weet niet' "Op basis van de (beperkte) beschikbare informatie kan ik nog niet beoordelen of de kans groot is dat jegens de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag plaatsvindt of heeft plaatsgevonden c.q. dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend vertoont of heeft vertoond."

De keuze 'weet niet' is oranje gekleurd, oftewel: ga niet klakkeloos door met de volgende items maar maak even pas op de plaats. Geen inschatting kunnen maken of er sprake is van seksueel grensoverschrijdend gedrag, betekent dat er nog niet beoordeeld kan worden of er een risico bestaat voor de jeugdige (of andere, al geplaatste, jeugdigen). De keuze 'weet niet' heeft daarom de consequentie dat u meer informatie moet zien te vinden om toch tot een inschatting te komen. Als u het idee heeft dat u wel over alle relevante informatie beschikt, maar twijfelt over de betekenis ervan, overleg dan met een collega of gedragswetenschapper.

Breng ook de antwoorden op deze samenvattende vragen (1A-2 en 2A-2) over naar de risicotaxatie: 1B-1 en 2B-1.

Risicotaxatie (1B en 2B)

De antwoorden op de eerste items (1B-1 en 2B-1) worden overgenomen uit de delen 1A en 2A. Dit zijn de beste voorspellers: eerder meegemaakt of vertoond seksueel grensoverschrijdend gedrag (op basis van wat de jeugdige, ouders of een professional heeft verteld of geconstateerd) en/of signalen van eerder seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Vervolgens komen risico- en beschermende factoren aan de orde. Risicofactoren voor seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn factoren waarvan uit onderzoek bekend is dat zij de kans op (herhaling van) het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag vergroten. Beschermende factoren zijn factoren waarvan uit onderzoek bekend is dat zij de kans op (herhaling van) het meemaken of vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag verkleinen.

Een voorbeeld van een risicofactor die de kans op het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag vergroot is 'meisje' en bij de kans op het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag 'jongen'. Dit wil echter niet zeggen dat meisjes per definitie slachtoffers zijn en jongens per definitie

plegers, maar het betekent dat meisjes een grotere kans lopen dan jongens om slachtoffer te worden. Alle onderzoeken geven echter ook aan dat er mogelijk sterke onderrapportage is van jongens die slachtoffer van seksueel grensoverschrijdend gedrag worden en van meisjes die dit gedrag vertonen.

De genoemde risicofactoren zijn bedoeld om te expliciteren welke risicofactoren u op grond van de beschikbare informatie ziet en daarmee uw oordeel over de aanwezigheid van risicofactoren te specificeren. U hoeft niet over uitgebreide, feitelijke informatie te beschikken om een risicofactor te signaleren; ook op grond van beperkte of gekleurde informatie kunt u van mening zijn dat de risicofactor aanwezig is. Voor elke risicofactor kruist u een of meer van de volgende antwoordmogelijkheden aan:

‘Ja’ houdt in: “De risicofactor is aanwezig of het vermoeden bestaat dat deze aanwezig is.”

‘Nee’ houdt in: “Uit de beschikbare informatie blijkt duidelijk dat de risicofactor niet aanwezig is.”

‘Onbekend’: “Er is geen of te weinig informatie bekend om een oordeel te vormen.”

Toelichting op specifieke risicofactoren

- “Vroegkinderlijk chronisch traumatisering” (1B-2, *Risicofactoren die de kans op het meemaken van seksueel grensoverschrijdend gedrag vergroten*): klachten bij kinderen en jongeren van 0-18 jaar die het gevolg zijn van voor het 8ste jaar langdurig meemaken van kindermishandeling, pijnlijke medische ingrepen of ziektes, huiselijk geweld, bedreigingen en/of conflicten tussen ouders en discontinuïteit in de hechting door overlijden ouder, adoptie of langdurige ziekenhuisopnames (Struik, 2013).
- “Slachtoffer bij eerder seksueel grensoverschrijdend gedrag was een vreemde” (2B-2, *Risicofactoren die de kans op het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag vergroten*): hier wordt bedoeld dat er geen familieverband bestaat tussen de jeugdige en het slachtoffer.

Net zoals bij de lijsten met signalen (1A en 2A) eindigen de lijsten met risicofactoren en beschermende factoren met een samenvattende vraag. Deze samenvattende vragen spreken voor zichzelf. Hier kunt u antwoorden met ‘ja’, ‘nee’ of ‘weet niet’.

‘Ja’ houdt in: “Er is sprake van zodanig ernstige of veel risicofactoren (c.q. relevante beschermende factoren) dat mijn indruk is dat er een vergrote (c.q. verkleinde) kans is dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag zal meemaken (c.q. seksueel grensoverschrijdend gedrag zal gaan vertonen)”.

‘Nee’ houdt in: “Er is sprake van zodanig minder ernstige of een klein aantal risicofactoren (c.q. relevante beschermende factoren) dat mijn indruk is dat er geen of zeer geringe vergrote (c.q. verkleinde) kans is dat de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag zal meemaken (c.q. seksueel grensoverschrijdend gedrag zal gaan vertonen)”.

‘Weet niet’ “Op basis van de (beperkte) beschikbare informatie kan ik nog niet beoordelen of er sprake is van risicofactoren (c.q. beschermende factoren) die de kans vergroten (c.q. verkleinen) dat de jeugdige de kans groot is dat bij de jeugdige seksueel grensoverschrijdend gedrag zal meemaken (c.q. seksueel grensoverschrijdend gedrag zal gaan vertonen)”.

Sommige risicofactoren zijn ontkenkend geformuleerd (omdat er sprake is van de afwezigheid van iets). Bijvoorbeeld: “Niet in de gaten hebben wanneer het om gedwongen seks gaat” of “Derden hebben geen zicht op de jeugdige”. Let op bij de beantwoording dat u het juiste antwoord kiest. Als de jeugdige niet in de gaten heeft wanneer er sprake is van gedwongen seks, kies dan antwoord ‘ja’. ‘Ja’ betekent namelijk dat die betreffende risicofactor aanwezig is. Zou u ‘nee’ antwoorden, dan betekent het dat die risicofactor afwezig is.

De conclusie (1B-5 en 2B-5) is een combinatie en weging van de afzonderlijke signalen, risicofactoren en beschermende factoren bij de jeugdige. Voor de weging zijn geen algemeen geldende formules of normen te geven. De professional maakt deze weging op grond van zijn kennis en ervaring en in overleg met collega's.

Het kan zijn dat er op veel punten zorgen zijn, die samen leiden tot de conclusie dat er een hoog risico is op seksueel grensoverschrijdend gedrag. Maar het kan ook zijn dat de zorgen op één punt zo groot zijn dat dit risico als hoog wordt ingeschat. Ook is het mogelijk dat er wel veel zorgen zijn, maar dat er voldoende beschermende en compenserende factoren zijn die tot de conclusie leiden dat het toch voldoende veilig is voor de jeugdige.

Wees u ervan bewust dat u altijd een professioneel oordeel heeft over de veiligheid van de jeugdige, ook als u bijvoorbeeld maar weinig informatie heeft, de informatie wisselend positief en negatief is, of erg gekleurd. Dit instrument helpt u om uw oordeel expliciet te maken en te onderbouwen.

Bij de conclusie (1B-5 en 2B-5) vragen we u naast de hoogte van het risico op dit moment, ook een inschatting te maken van het risico bij voorziene veranderingen in de nabije toekomst. Zo'n voorziene verandering kan bij 1B-5 bijvoorbeeld zijn: de vermoedelijke pleger van het eerder meegemaakte seksueel grensoverschrijdend gedrag komt binnenkort vrij uit hechtenis. Bij 2B-5 kan een voorziene verandering zijn: de jeugdige beëindigt vanwege zijn leeftijd binnenkort het contact met jeugdzorg en raakt daardoor uit zicht.

Bij de conclusies in 1B-5 en 2B-5 wordt ook gevraagd naar een inschatting van:

- Wat er kan gebeuren?
- Hoe groot is de kans daarop?
- Hoe ernstig schat u de gevolgen daarvan in?

Met de vraag "Wat kan er gebeuren?" bedoelen we bij 1B-5: wat is de aard van het risico dat de jeugdige loopt om seksueel grensoverschrijdend gedrag mee te maken? Denk hierbij aan seksueel grensoverschrijdend gedrag door een groepsgenoot, door een groepsleider/pleegouder of door een derde buiten de instelling.

Bij vraag 2B-5 bedoelen we hiermee: wat is de aard van het risico dat de jeugdige loopt om seksueel grensoverschrijdend gedrag te vertonen? Denk bijvoorbeeld aan risico op het vertonen van seksueel grensoverschrijdend gedrag bij andere jeugdigen of volwassenen.

Met de vraag "Hoe ernstig schat u de gevolgen daarvan in?" vragen we u om specifiek na te gaan hoe ernstig u de mogelijke gevolgen inschat in het geval de jeugdige slachtoffer (1B-5) of pleger (2B-5) wordt van een bepaalde vorm of gradatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag. De ingeschatte ernst van de gevolgen is immers van belang voor de eindconclusie over de risico's die de jeugdige loopt en voor de beslissing over welke hulp moet worden ingezet.

Wat te doen met de uitkomsten?

Met het onderdeel *Beslissen over hulp* wordt beoogd de conclusie over de mate van het risico te koppelen aan te nemen maatregelen. Deze beslissing is echter altijd een professionele afweging, en deze volgt niet één op één uit de uitkomsten van dit instrument. De uiteindelijke beoordeling maakt de professional zelf door de zorgen, problemen en sterke kanten in de voorliggende situatie tegen elkaar af te wegen. Het instrument is dus hooguit beslissingsondersteunend en maakt de beoordeling van de beoordelaar inzichtelijk. Samen met een analyse van de gewenste situatie en mogelijke oplossingsrichtingen vormt dit instrument dus een bouwsteen voor besluitvorming over het inzetten van hulp en/of bescherming.

Bronnen

- Berge, I. ten, Eijgenraam, K. & Bartelink, C. (2014). *Licht Instrument Risicotaxatie Kindveiligheid (LIRIK)*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Commissie-Rouvoet (2013). *Kwaliteitskader voorkomen seksueel misbruik in de jeugdzorg*. Utrecht: Jeugdzorg Nederland.
- Commissie-Samson (2012). *Omringd door zorg, toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden*. Amsterdam: Boom
- Dossier Seksueel kindermisbruik, Movisie, geraadpleegd op 4-7-2014.
- Bartelink, C., Eijgenraam, K., Kooijman, K., Daru, S. & van Gastel, W. (2014). *Ontwikkeling en interbeoordelaarsbetrouwbaarheid van een risicotaxatie-instrument Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Frans, E. & Franck, T. (2014) *Vlaggensysteem. Reageren op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen en jongeren*. Antwerpen: Garant
- Kwaliteitswet zorginstellingen, geraadpleegd op internet d.d. 10-07-2014:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0007850/geldigheidsdatum_10-07-2014
- Nederlandse wetboek van strafrecht, geraadpleegd op internet d.d. 10-07-2014:
http://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/TweedeBoek/TitelXIV/geldigheidsdatum_10-07-2014
- Repetur, L. & Doornink, N. (2011). *Methodebeschrijving Vlaggensysteem. Databank Effectieve sociale interventies*. Utrecht: MOVISIE.
- Struik, A. (2013). Slapende honden? Wakker maken! Behandeling voor kinderen en jongeren met een vroegkinderlijk, chronisch trauma. In: C. Braet & S. Bögels (red). *Protocollaire behandelingen voor kinderen en adolescenten met psychische klachten 2*. Amsterdam: Boom.